

Margarita
Sveštarov
Šimat

Leteći papiri s tiskanim licem

MILAN PELC, *Theatrum humanum. Ilustrirani letci i grafika 17. stoljeća kao zrcalo vremena. Primjeri iz Valvasorove grafičke zirke Nadbiskupije zagrebačke*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2013., 228 str.

MILAN PELC, *Theatrum Humanum. Illustrierte Flugblätter und Druckgrafik des 17. Jahrhunderts als Spiegel der Zeit. Beispiele aus dem Bestand der Sammlung Valvasor des Zagreber Erzbistums*, Leipzig: Thorbecke Jan Verlag, 204 str.,

ISBN 978-953-3035-81-9, ISBN 978-3-7995-8412-8

Knjiga ili studija *Theatrum humanum*, kako je autor Milan Pelc sam opravdano naziva, osobiti je pogled na jedan od segmenta barokne grafike – segment ilustriranog tiskarstva grafičkog letka i tematska područja njegove slikovne komunikacije, izdvojen iz VIII. sveska zbirke kranjskog polihistora Janeza Vajkarda Valvasora (1641. – 1693.). Nije naodmet napomenuti i podsjetiti kako je zbirka iz koje Pelc izdvaja ovu nadasve zanimljivu, ikonografski i žanrovski kompleksnu studijsku cjelinu, sačuvana u sabiračevu izvornom uvezu odnosno u osamnaest svezaka folio formata (od kojih se četvrti smatra izgubljenim) i sadrži ukupno 7 921 djela na papiru, od kojih su 6 690 grafički otisci. Brojem, autentičnošću stanja u kojemu su sačuvana, kao i svojim sadržajem ova su djela iznimni ikonografski kompendij vremena i svijeta te “kulturno povijesni spomenik jedinstvene vrijednosti i rijetkosti u svjetskim razmjerima”. U sakupljačkoj *fortuni* Valvasorova je zbirka paradigma baroknog grafičkog sabiraštva. Janez Vajkard Valvasor u svojoj projekciji je doživio financijski slom te je bio prinuđen prodati dvorac Bogenšperg gdje su bile organizirane grafičke radionice i tiskare u službi njegovih znanstvenih i izdavačkih ambicija; knjižnicu i grafičku zbirku otkupio je 1690. biskup Aleksandar Mikulić, te one postaju vlasništvom Nadbiskupije Zagrebačke.¹

Knjiga *Theatrum humanum, ilustrirani letci i grafika 17. st. kao zrcalo vremena* Milana Pelca zasnovana je na građi iz te zbirke, i u broju, raznolikosti sadržaja i podrijetla svojevrsni je kaleidoskop – kako kaže sam autor – “labavih tematskih” skupina koje tvore široku i obuhvatnu predodžbu ove vrste publicistike. Ona je poglavito podrijetlom iz njemačkog govornog područja (iz zapadnih podunavskih zemalja Monarhije), iz razdoblja baroka koji buja u svakovrsnoj produkciji i koji je – od ratova do retorike, od gradnje do rušenja i od objedinjavanja do dijeljenja svijeta – nalik pozornici visokog seizmografskog potencijala na kojoj se sudaraju mnoga proturječja. Doživljavajući se kao pozornica, predstavljajući i interpretirajući samoga sebe kao pozornicu, barok se i otiskuje na letcima kao pozornica.

Sedamnaesto stoljeće vrijeme je dinamičnoga rasta institucije nakladništva, osnivanja izdavačkih podružnica, okupljanja grafičara u kolonije koje se formiraju uz velike izdavače i tiskare, što je moguće zamisliti kao veliku sliku gibanja i prijenosa invencija, utjecaja i kompilacija, inačica

¹ Godine 2008. Fundacija Janeza Vajkarda Valvasora Slovenske akademije znanosti i umjetnosti objavljuje Iconotheu Valvasorianu, limitirano faksimilno izdanje zbirke u čijoj znanstvenoj obradi u uredništvu Lojze Gostiša sudjeluje i Milan Pelc.

↑ Jahač na pijetlu
i jahačica na kokoši, VZ VIII, 68

i preimenovanja izvornika koji migriraju prostorom na listovima i grafičkim maticama. U toj, na širokom europskom prostoru rasprostrtoj produkcijskoj mreži letci se objavljuju svakodnevno. Po svojoj su naravi i definiciji efemerni, privremeni i prolazni, a po svojoj etimologiji u svim jezicima lete: letak, *flugblatt*, *volantino*, *flyer* ... – “leteći” papiri s tiskanim licem u funkciji diseminacije slike, informacije i teksta. Vijesti, objave, moralke, prijetnje, upozorenja. Prisutni svugdje. Prodavani na sajmovima u Frankfurtu i Leipzigu, Nürnbergu, Beču, Linzu i Grazu, Antverpenu. Nema konsenzusa o tome koliko je u europskim i svjetskim zbirkama sačuvano uzoraka od mogućega broja u baroku objavljenih listova ove vrste ilustrirane publicistike.

Smatra se kako je gornja granica tek pedeset posto, a donja se spušta mnogo niže. Po svojoj su naravi bili javni medij, po svojem sadržaju i oblikovanju profilirani i podešeni prema mogućnostima recepcije publike odnosno javnosti kojoj su bili namijenjeni – ekskluzivnoj, aristokratskoj ili građanskom staležu. Nastajući u umreženom sustavu nakladnika koji je povezivao čitavu Europu, njihovih trgovaca, raspačavača, grafičara i pisaca, u lancu od izvornika do kompilacija, svojom sveprisutnošću govore o moći slike, atrakciji slike, njejoj uvjerljivosti i zavodljivosti, koju podupire tekstualna poruka i kojom se *vice versa* tekstualna poruka plasira ili se gdjekad s njom manipulira. Lukrativna za svoje producente, konzumeristička za

← Brusač
noseva, vz
VIII, 33

svoju publiku. Poantirat ću kako je tematika aktualna u kontekstu medijskih studija, u poredbenom i analognom istraživanju djelovanja i funkcioniranja medija, kao i u kontekstu vizualnih studija te kulturalnog, duhovnog, svjetonazorskog i prema drugim i našim vremenima razlikovnog iconic turna. Odnosno, govori o moći umnožene slike koja

teži da “leti” i može da “leteći” svugdje bude i podučava, memorira, doktrinira, informira, i to zahvaljujući mogućnosti grafičkog umnožavanja, njegovim tehnikama i graverima, prvenstveno bakrorescima i bakropiscima. Riječ je o nepreglednoj množini koja u ovoj knjizi, kako kaže Pelc, u “razlomljenoj i mnogostranoj, nipošto centralnoj, perspektivi

prikazuje dio duhovnog i materijalnog svijeta baroknog čovjeka, svijeta koji bi u svojoj potpunosti (a nju je nemoguće obuhvatiti), morao ispuniti stotine svezaka”.

Ne uspostavljaajući strukturu svoje knjige na modelu kataloga, Pelc stvara kontinuirano štivo ilustrirano letcima kojima se posvećuje interpretacijskom deskripcijom, a baroknu alegorijsku i metaforičku kodiranost sadržaj čini transparentnom odgonetavanjem njihovih skrivenih i simboličkih značenja. Izoštravajući i produbljujući tematski rakurs u obrise svojeg metaforičkog naslova, Pelc selekcionira i sužava izbor materijala naglašavajući, primjerice, kako među brojnim letcima portreta i veduta bira one koji su vezani uz povijesni događaj odnosno imaju alegorijsku i memorijsku funkciju, izbjegavajući deskriptivnu pasivnost veduta, a odabirući one koje su pozornica zbivanja ili pripovijesti. Također, kada je riječ o informacijskim letcima i prezentacijama dvorskih i političkih te ratnih zbivanja, on likovni i tekstualni sadržaj obrazlaže i kontekstualizira nadopunjujući *lacunae* znanja današnjeg čitača podacima i pojedinostima koji su onovremenoj publici bile samorazumljive ili toliko aktualne da ih u pratećim tekstovima nije trebalo ni navoditi. Autorov tekst tako čini mogućim razumijevanje slikovnih prikaza (u sto osamdeset i osam ilustracija) koji za nas ostaju – čak i u našoj gluhoći za njihovu kodiranu ikonografiju – u velikom djelu očaravajući, ali veoma često nijemi.

Govoreći u prvome poglavlju *O sudionicima u stvaranju ilustriranih letaka* i ističući njihove najvažnije reprezentante, Pelc osobito podcrtava ulogu nakladnika u razvoju ove vrste publicistike te istaknuta imena koji se pojavljuju u adresama grafičkih listova Valvasoriane, detektirajući na taj način i put njihove nabave. Izdvaja i identificira grafičare i pisce “didaskalija” na grafikama te njihovu neposrednu vezu i kontakte s Valvasorom. Pod naslovom *Slika – tekst: ravnoteža ili primat* autor analizira razlike u odnosima proporcija

slike i teksta te razlike u retoričkim oblicima koji su komplementarni duhu sadržaja, vrsti i funkciji prikaza: od naracije do alegorijskog stihotvorstva, od ekstenzivnih izvještaja do – primjerice na satiričkim listovima – kratkih iskličnih natuknica. Od sentenci do zagonetnih, nekad hermetičnih formulacija.

U nemogućnosti da u bilo kojem obliku na ovome mjestu sadržaj tematskih cjelina koje su izložene na ilustriranim letcima ove knjige bude sažeto opisan, navodimo naslove tri Pelcova poglavlja pod kojima se nalazi čak dvadeset i osam podtema “životne zbilje baroknog doba (...) mješavine prividno nespojivih proturječnosti: kao usporednost tradicionalizma i potrage za nečim novim, konzervativizma i pobune, istinoljubivosti i prijetvornosti, mudrosti i ludosti, čulnosti i misticizma, praznovjerja i racionalnosti, čudoredne stege i ‘konzumerizma’”. Riječ je o poglavlju *Ilustrirani letci kao sredstvo moralnog discipliniranja* (o svjetonazoru, rodovima, lasciviji, humoru, poukama, ludostima, životinjskim i drugim alegorijama), zatim o poglavlju koje govori o letcima kao *informacijskom mediju* (o političkim aktualnostima, caru Leopoldu, ratovima s Osmanlijama, pogrđnim letcima i crnim kronikama) te svojevrsnoj *miscellanea* (nazvanoj *Šaroliki svijet barokne slikovne publicistike* (zanimanja, društvene igre, *naturalia*, *curiosa* ...).

Znanje o ilustriranim letcima baroknog nakladništva je specijalističko i usredotočeno (valja vidjeti literaturu te opis polja istraživanja u autorovom uvodu), istraživanje strasno i beskonačno, a mogućnost našeg uvida u njihovo značenje i emisiju njihovih poruka – privilegija koju smo dobili ovom knjigom. Za specijalista knjiga sadrži specijalističku interpretaciju građe, za *amateura* publicističko štivo transparentno iščitano kodovima vremena i njegove zapletene retorike, za teoretičara izvor paradigmi i referencija, za budućeg *studiosa*, uz obogaćivanje kronično nedostatne terminologije, analitičku jezgrovitost pristupa. ✕